

Sličica iz 30 godišnjeg rata.

Napisao rabin Dr. Bernard Sik, Karlovac.

U to barbarsko doha živio je glasoviti Jom Tob Lipman Heller, bolje poznat pod imenom Tosafot Jomtob. 1625. god. u mjesecu hešvanu bio je izabran za rabina u Nikolsburgu, u Moravskoj, gdje je već onda bilo puno židovskih učenjaka, a još više bogataša. Ali nije tamo dugo ostao, jer ga je još iste god. u mjesecu adaru mlada, bogata i ugledna žid. općina u Beču izabrala svojim rabinom, za koju je mnogo učinio. On je izradio za nju općinski ustav i ako se kratko vrijeme tamo bavio, bio je vrlo voljen. Trebao je prema svojoj miroljubivosti da ostani u Beču, a da no podje unatoč laskavom pozivu u Prag, gdje je u općini židovskoj vladala niskost i podlost. Ali u Pragu bijaše mnogo talmudista, pak se on nadao, da će izmjenom misli o talmudu proširiti svoje znanje. To bijaše povod, da je tamo otišao, a ne možda sujeta želja, da bude rabinom najveće općine u Njemačkoj. Naskoro se zarad svog izbora pokajao.

Svoje mjesto u Pragu nastupio je u mjesecu nisanu 1627., gdje je bio sjajno dočekan. Kao aktivan rabin bijaše ujedno i predsjednikom komisije, koja je imala tu tešku i neblagodarnu zadaću, da ratni porez u iznosu od 40.000— fl. rasporeže na prašku i ostale seoske općine. I ako je Jomtob Lipman pri tome bio skroz objektivan i pravedan, ipak se našlo nekoliko nezadovoljnika, koji se udružili i počeli protiv njega vojevati javno i tajno. Najzad ga optužiše i na samom dvoru i otpočeli njegovi nesretni dani.

Ponajprije stiže od samog cara Ferdinanda II. strog ukor za njega i općinske starješine pod prijetnjom najveće strogosti, ako se pistranost pri rasporezu ratnog poreza ponovi. Ali i to ne bijaše onim nezadovoljnicima dosta. Oni ga ponovno tužiše, da se u svojim dielima »Meadane Meleh« i »Lehem hamudot« ogriješio o kršćanstvo, a naročito, da se hvalio, da je pobijedio neku visoku i caru blisku ličnost u jednom teološkom disputu.

Podjedno prijaviše ti denuncijanti, da je optuženi rabin vrlo bogat, te da bi taj veliki imetak njegov, ako se krivim pronadje, imao pripasti caru. Samo da svoju osvetu zadovolje, smetnuli su s uma, da će tako možda svi Židovi praški i njemački potpasi pod progon. Nažalost njihovo opadanje našlo je odziva. Nenadano stiže na namjesnika u Pragu carska zapovijed,

da se rabin Jom Tob Lipman okovan dovede u Beč. (25. VI. 1629). Kako je u vrijeme 30 god. rata svuda vojnička strogost vladala, mogao se samo zlu nadati. Nu međjutim bio je Jom Tob Lipman i među kršćanskim činovnicima tako uvažen, da je šef policije, koji je trebao, da ga uapsi, s najvećom pažnjom spram njega postupao, a predstojnik općine dvorski Židov Jakob Bassevi pl. Šmiles de Treuenburg izradi u namjesnika (Burggraf), da je Jom Tob Lipman nevezan i bez vojničke pratnje, samo uz jamstvo putovati mogao u Beč. Kad je tamo došao, prijavio se kancelaru, da bi što поближе saznao o optužbama, kojima ga teretiše. Taj ga primi vrlo oporo, da je tobože pisao protiv kršćanske religije, što bi za njega bilo od teških posljedica.

Na to Jom Tob Lipmana staviše u zatvor zajedno sa najgorim zločincima i sastavi se jedna komisija od svećenika, koja ga je imala da utvrdi kao bogohulnika. Na izvanredno zauzimanje premjestiše međjutim Jom Tob Lipmana u neki pristojniji zatvor, dok ne stigne osuda komisije. Pri preslušavanju nijesu suci izašli sa glavnom optužbom, nego su onako okolišali, da li je tobože svojim štampanim spisima talmud preveć hvalio, koji je ipak prema dekretima mnogih papa bio osudjen, da se spali i tako se tobože ogriješio o katoličku vjeru.

Međjutim učinila je Jom Tob Lipmanova obrana, da on u svojim spisima nije nijednom riječom napao kršćanstvo i da se njemu, rabinu, ljubav prema talmudu ne može za zločin uzeti, tako povoljan utisak, da je osuda ispala mnogo blaža nego što je Židovstvo očekivalo.

Graetz misli, da je možda i bakšiš toj povoljnoj osudi pomogao, ali je vjerojatnije, da je pomoglo posredovanje francuskog poslanika Turenne u Beču, kasnijega maršala u francuskošvedskom ratu 1635—48., kome je sin Lipmanov Samuel spasio od smrti ženu i dijete i ne htijući da primi od njega zato nikakove nagrade.

Naime, vrativši se iz Metza u Francuskoj, gdje je preko 4 god. učio u ješivi, vodio ga je put preko Beča. Išao je pješke. To je bio običaj ondašnje omladine ješive; bio siromah ili bogataš išao je pješice odijelom na leđjima i štapom u ruci. Nu ipak je bio put njihov veseo, jer kudgod su došli, bili su u židovskim općinama primljeni s velikom čašću, a osim toga su bogatiji djaci pomagali siromašnijima, a Samuel je spadao među bolje stojeće, jer su mu roditelji slali mjesečno 10 srebrnjaka.

U društvu s njim bilo je još 5 mladića, zato mu ovaj veliki put nije bio tegoban, već upravo šetnjom. Veselje mu je bilo to veće, što je mislio, da će uskoro vidjeti mile roditelje i da će moći dragom ocu pokazati uspjeh i napredak svojih studija ne sluteći, da mu veleugledni i dobri otac čami u zatvoru, te da mu prijete kazna smrti. Tako je to u našem životu: veselimo se, ne znajući kakva nas žalost u najbližem času čeka.

Nu prije nego što će ući u grad Beč, da bi se odmorio,

legne u jednoj šumici, milju daleka od grada, kuda Bečljije često dolaze, da se naužiju svježega zraka. Ali u ono doba ne bijaše baš nikoga tamo, jer se je obdržavala u gradu nekakova parada i šumica je bila mirna. On metne svoju prtljagu pod glavu misleći, koga bi prije posjetio, jer mu otac bijaše prije tamo rabinom i imao je ovdje mnogo prijatelja.

Na jednom začuje glasnu viku: »Spasite nas! Pomoć!« Pogleda i vidi kako jedan ogroman bik bježeći iz grada progoni jednu mladu lijepo odjevenu gospodju, a s njom trči još jedna bez sumnje odgojiteljica njezinog djeteta, koje vuče sobom. Podivljeli bik nije bio daleko od njih (desetak metara) i gonio ih je svom silom, valjda stoga, što je odgojiteljica imala crvenu maramu na glavi. Samuel je na to priskočio i povikao, da taj crveni rubac skine s glave i baci pred noge bika, koji ga počne s nogama i rogovima kidati. Medjutim imale su gospodje vremena, da se sklone pod jedno drvo. U to doba dodje kočija sa mužem one mlade gospodje, koji je bio obučen u dragocjeno odijelo sa mnogo ordena. One mu pri povjediše sve što se dogodilo i pokazaše na Samuela, koji ih je spasio. Taj gosp. bijaše francuski poslanik i zapita ga odmah francuski; tko je. I on mu istim jezikom odgovori: »Židov sam i sin jednog velikog rabinu«. Poslanik ga zamoli, da sjedne snjim u kućiju, ali se Samuel najlepše zahvali. Htio mu je i novaca dati, što on ne htjede primiti. Napokon ga upita, kako da mu se oduži. I on mu odgovori: »Moja najveća nagrada biti će, ako će Vaše Gospodstvo o Židovima dobro suditi i uvidjeti, da i mi možemo dobro učiniti bez nade na nagradu«.

A poslanik mu odgovori: »Pripravan sam biti uvijek Vaš prijatelj. A budući, da su Židovi u ovoj državi tlačeni i ako bi se dogodilo, da ustrebaš pomoći, možeš na me računati, i priskočit ću ti zborom i tvorom; kako si ti meni ovo učinio. Jer ja sam francuski poslanik, te imam veliku moć«. Zatim ga upita, gdje je naučio francuski i dade mu svoju adresu, te mu se usrdno zahvali zajedno sa suprugom i odgojiteljicom, koje sa žaljenjem izjaviše, da bi ga htjeli usrećiti, ali ne mogu, jer je Židov.

Nakon toga Samuel nastavi svoj put, da u Beču posjeti sestru svog oca, koja stanovaše u židovskoj četvrti. Kad unidje, ne prepoznaše ga odmah, jer je već 10 godina prošlo, otkada ga nijesu vidjeli. Uz plač su mu pripovijedali žalosni događaj o ocu njegovom. I tako se njegovo veliko veselje prebrzo pretvorilo u žalost i tugu. Smrači mu se pred očima, i dugo vremena je trebalo, dok je došao k sebi. Ova noć prošla mu je u tuzi i žalosti, a ništa izvjesna nije mogao doznati o uzroku zatočenja, te potom nije znao kako da mu pomogne. Zato je najprije htio pohoditi oca u tamnici, da od njega samoga sazna, kakav je prestupak učinio, pak da onda učini sve, što je moguće. U jutro posjetio je najuglednije gradjane Beča, da od njih sazna

istinu. Nu svi mu rekoše, da otac njegov kaže, da je nevin. Ali od jednog saznaše, da je optužen toga radi, što je tobože u svojim djelima pisao protiv kršćanstva, a zato su se bojali, da nebi nastao općeniti pogrom. Njegova bol je porasla još većma zbog bojazni, da je njegov otac krivac tog velikog zla. Kad je velikom protekcijom došao do oca, nijesu se u prvi čas prepoznali, jer su 4 godine prošle, da se nijesu vidjeli, a u to vrijeme — osobito u ovo nekoliko tjedana, — otac se jako promijenio. Kad su se prepoznali, padoše u zagrljaj i plakali su. Tada mu je otac pripovjedaao sljedeće :

Jučer sam bio predveden pred istražne suce, kojih je bilo 12. Predsjedatelj bijaše kancelar, a istragu vodio je jako strogo, jer su mi silom htjeli dokazati krivnju, a da su mi je dokazali, pala bi krivnja na čitavo Židovstvo. Glavna optužba je bila radi knjiga »meadana meleh« i »lehem hamudot«. Na pitanje, da li sam ih pisao, odgovorio sam, da jesam, ali ne na njemačkom, nego na jevrejskom jeziku. A u originalu ima posve drugu smisao, nego što je u prijevodu. Na to mi je sudac odgovorio: »To nije odgovor, jer mi imademo učenjaka, koji dobro razumiju jevrejski i ti su to vjerno preveli«. A ja sam im na to odgovorio: »Znam, da je Vaše nastojanje, da saznate istinu, jer ste Vi pravedni suci, ali prevodioci mojih djela mrze me i zato su krivo preveli. Ja pak znam, da je jevrejski jezik tako daleko od njemačkog, kao istok od zapada«. A sudac istražitelj mi je nato rekao, da su prevodioci Židovi, učeni i ugledni ljudi, a jedan je pače rabin kod Vas, i po zakonu nebi Vas trebali niti ispitivati, ali mi hoćemo, da budemo pravedni

Ja sam na to odgovorio, da je moguće, da me baš ova dva mrze i zato bi trebalo na novo prevesti. Na to opet sudac: »Mi moramo zaprisegnutim vjerovati, i zato nije nuždan nov prijevod« Nato sam mu odgovorio: »Ako nećete moj prijedlog poslušati, onda me netrebate ni dalje ispitivati. Vi ste me optužili, pa me i osudite po Vašoj volji. I kad nebi znao, da ovisi i o mojoj osudi općenito dobro, o toj stvari nebi više govorio, jer za mene su još meni dosudjene godine ama baš bez ikakove vrijednosti.

Eto ja Vam se zaklinjem Svemogućim, da nijesam nikada pisao proti Vašoj vjeri, nego samo protiv naroda, koje spominje Sv. Pismo, jer bijahu pogani«.

Poslije ove istrage bio je opet odveden u zatvor, a Samuel je sve to, što je s ocem govorio, doslovce ispriopovijedaao predsjedniku izr. općine u Beču, koji je na to savzao skupštinu i na njegov savjet otišao je Samuel francuskom poslaniku Turennu. To je onaj, kome je spasio djete i ženu. Našao ga je u času, kad se spremao, da podje u grad. Ovaj ga je lijepo dočekao i zapitao ga je, kakvu uslugu želi od njega, Samuel mu je odgovorio: »Moja je želja, da me Vaše Gospodstvo nagradi i još tome nešto više, budući sam ja spasio samo 3 života, a ja zahtijevam od Vas, da spasite mog oca i njegovu općinu«. I kad

je ove riječi govorio, pao je na koljena pred poslanika moleći. Ali poslanik ga je podigao sa zemlje i uveo ga u svoju sobu, pa mu ponudio stolac, saslušavši mirno njegovu molbu. Onda mu je poslanik ovim riječima odgovorio: »Ja hvalim Stvoritelja, da mi je dao prilike, da ti se brzo odužim. Tvoj će otac ostati na životu, a njegova općina neće biti proganjana. Odmah idem kancelaru i situacija će se promijeniti, jer ja ovdje zastupam francusku, koja ima veliku moć u ovoj državi«. Samuel je još jednu molbu stavio na francuskog poslanika, i to, da so kod kancelara propita, tko su ti denuncijanti, ali ne zato. Da im se osveti, nego da od njih učini prijatelje, jer nama Židovima je teško podnositi jednog neprijatelja i ako je malen. I to mu je poslanik obećao. Odmah zazvoni, a sluga se na vratima pojavi, te mu naloži, da zapregne konje i neka pozove Margaretu, njegovu ženu. Nakon kratkog vremena ona dodje. »Prepoznaješ li ti ovog mladića«, reče knez. A ona sa veseljem poviče: »Ta to je naš spasitelj i koja Vas je sreća u naš dom dovela?« Mjesto da odgovori zaplače. A muž joj ispriopovijeda njegovu žalost, i da će biti od potrebe i njezina pomoć i stoga treba zajedno, da se odvezu u grad i da o toj stvari govori sa caricom, jer žena sa svojom prijateljicom može nešto mnogo lakše izvesti, nego što muževi različitih nazora.

Tada mu poslanikova supruga reče, da ta jaka i vruća ljubav naprama ocu, koju je sada pokazao, nije ništa manja u njezinim očima od onog dobra, koje je njima učinio. »Ne budi dalje zabrinut, mi, ja i moj suprug ćemo zagovarati tvog oca i njegovu općinu«. U taj čas dodju kola i oni sjednu i njega su nagovarali, da sjedne s njima. I za vrijeme vožnje ispriopovijedao im je životopis očev. Kad je izišao iz kočije, predao im je svoju adresu. Ova noć protekla je bečkim Židovima u velikoj napetosti, jer su znali, ako bude Jom Tob osudjen, da će biti prognani iz Beča.

Slijedećeg dana u 12 sati dodje poslanikov lakaj po Samuela, a Samuel u srcu punom nade i straha bježao je pješke poslaniku, te dodje u njegovu kuću sav izmučen i slomljen i u licu bio je blijed poput mrtvaca. Turenne mu dodje u susret i reče mu: »Mili sine, tvoj otac će živjeti, i općina tvoja bit će pošteđena, a kazna biti će samo novčana, a da sam to prije znao, nebi ni takva bila.« Tim riječima ohrabren poljubi skut kaputa poslanikova i navru mu suze od radosti. Poslije toga vodio ga je u svoju sobu i pripovijedio mu je sve u tančine, ali pod uvjetom šutnje. I zapovijedio mu je, da ovih dana zajedno sa ocem dodje k njemu i onda će mu reći, zašto se car ljuti na njegovog oca i na Židove i tko su ti denuncijanti i kakvu su nakanu imali i kako se od sada mora prema njima ponašati i on još ima mnogo za tu stvar učiniti. Iz poslanikove kuće izišao je kao preporodjen. To je bilo 21. tamuz.

U brzini obavijestio je svog oca i oživio duh njegov a

drugi dan 22. tamuza pala je odluka careva. I premda je bila osuda stroga i teška primljena je veseljem. Samuel je htio čim prije otputovati u Prag, da vidi svoje mile i da s njima zajedno dijeli radost, ali je morao još ostati u Beču radi oprošnog posjeta francuskom poslaniku. Počam od ovog dana bilo mu je dozvoljeno posjećivati oca u svako doba.

Poslije nekoliko dana uputi se Samuel poslaniku, koji ga je veoma srdačno primio, a baš toga dana imenovao ga je Ljudovit XIV. vojskovođjom. Ali usprkos toga što su k njemu dolazili svi odličnici, da mu čestitaju, ipak si je on uzeo toliko vremena, da se čitavi sat sa Samuelom razgovarao. General Turenne je rekao Samuelu, da ta čitava denuncijacija nije ništa drugo, doli zanovjetanje, ali Tvoj otac je nedužan, jer nije ništa u svojim knjigama kažnjivog pisao. Nu, ovo ratno doba nije podesno za vjerske disputacije, koje državi niti koristi niti škode, nego ta denuncijacija ima posve drugu namjeru. Ali naš govor mora ostati u tajnosti.

Dva bečka kneza, čija imena ti ne mogu spomenuti, svaki od njih duguje 45.000 zlatnika hogatom Židovu Rafaelu, koji se je pred nekoliko godina doselio u Prag iz Beča. Rafael se je zavadio sa Tvojim ocem i htio ga se je pošto poto riješiti, ali sam nije znao kako. Njemu su pomogla dva rabina, koji su bili Lippmannu protivnici, po imenu Josip Šor i Avigdor Rehes, obojica bijahu židovski učenjaci i juridički naobraženi. Oni su preveli krivo neka mjesta iz knjiga tvog oca i time su htjeli dokazati, kako je on pogibeljan elemenat po državu. Još su Rafaelu pomogla oba velikana, kojima je obećao, ako mu pomognu, da će rastrgati mjenica, a njima nije trebalo to dva puta reći, jer bijahu inače antisemiti. I tako je postala ta stvar mačem, koji ubija. Ova mala denuncijacija tako je djelovala na cara, da je htio na smrt osuditi tvog oca i sve Židove protjerati iz države, osim dvorskog Židove. Nu kad je govorila moja žena sa caricom o tvojoj stvari, a ja pak sa kancelarom, nastao je mali preokret u njoj, t. j. tvoj otac ostat će na životu, kako sam to već gore spomenuo, a Židovi ostat će u zemlji. Ali da se knezovi ne izvrgnu ruglu, odlučio je car, da se smrtna kazna zamjeni sa novčanom. I zato je nužno, da ti ne napadaš denuncijante u prvom redu, jer i oni nisu mislili na tako strogu kaznu, drugo jer je njihovo poštenje spojeno sa poštenjem knezova, treće, jer je čitava stvar jedna tajna, i zato se moraš graditi nevještim.

»Mogu li to bar momu ocu pripovijedati« zapita ga, a on mu odgovori: »Samo Tvom ocu i on neka nastoji, da se snjima izmiri, i tada će mu moguće i novčana kazna biti smanjena. I tijekom vremena moći će opet postati rabinom u Pragu«. Tako je govorio dobričina Turenne s njim čitavi sat i poslije ga odvede u odaje svoje supruge, jer se je i njoj htio zahvaliti. No ona nije htjela čuti o kakvoj zahvali, jer je ona držala, da tim što je za njega ona učinila, nije još uvijek dosta naplaćeno, nje-

govo plemenito djelo. Samuel je molio za dopuštenje, da dodje sa svojim ocem k njima, jer on neće mirovati, dok ne upozna ljude, koji su se prama njemu tako milostivo ponijeli.

»Ja mislim odgovori mu general, da ćemo mi još prije otputovati, nego što će on biti riješen«.

Turenne se je oprostio sa Samuelom, zatim je Samuel otišao ocu, ispriповjedio mu sve, što je od generala čuo i kako mu se valja dalje ponašati. Njegov otac je te riječi mirno primio i obećao je sinu, da neće nikome ništa o tome govoriti, što je sada čuo. I Tosafot Jomtob predao se milosti Božjoj.

Nakon 10 dana oprostio se je Samuel od svog oca i otputovao kući u Prag, da dijeli sreću zajedno sa majkom, braćom i sestrama. Teško ih je prepoznao, jer su se veoma promijenili od tuge i žalosti; ta istom 3 dana prije nego što je on došao, saznali su za osudu.

Rasprodali su sve što su mogli, samo da namaknu novac za kaznu. Samuel je ostao u Pragu, do dolaska svog oca, a to je bilo na erev Jom Kipur god. 1630.

Živjeli su vrlo oskudno, jer više mu nijesu plaćali. Usprkos toga bio je Jom Tob sa svakim prijazan, dapače i sa svojim neprijateljima. Malo zatim obolio je dvorski židov Rafel i Jom Tob ga je htio posjetiti u njegovoj bolesti, jer su si nekoć bili prijatelji, ali nije smogao snage, da to učini, da nebi Rafael mislio, da se veseli njegovoj bolesti. Upravo kad je o tome razmišljao, dodje k njemu upravitelj Rafaelov i zamolio ga, da ga posjeti, jer ovaj mu ima nešto važna priopćiti. Odmah otide Jom Tob k njemu i nadje ga teško bolesna u postelji, i kad ga je dvorski Židov ugledao reče mu: »Moj prijatelju od davnine, ja znam, da ti je poznato, da sam te ja proganjao i Tvoje natjerao u strah. Ja sam Ti oduzeo čast, ja sam Vas sve učinio siromašima i nije mnogo manjkalo, da sam čitavoj općini nanio zlo. Ali Bog neka mi bude svjedok, da nijesam imao nakanu toliko zlo nanijeti«. Nu stvar je ispala tako, kako narod kaže: »Pruži vragu prst, a on će cijelu ruku«.

»Sveti čovječe« reče, »smiluj mi se i oprost mi. Moli Boga za me, da ozdravim, pa da mogu popraviti ono, što sam zlo učinio«.

Rafael je plakao, dok je te riječi govorio, a Lipman mu nato odgovori: »Ja ti praštam iskrenim srcem i molit ću se Bogu za tvoje zdravlje«.

